

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

# زبان و ادبیات فارسی (عمومی)

دوره پیش‌دانشگاهی

درس مشترک کلیه رشته‌ها

عنوان و نام پدید آور: زبان و ادبیات فارسی (عمومی) دوره پیش‌دانشگاهی درس مشترک کلیه رشته‌ها [کتاب‌های درسی]:  
۲۸۳/۸ / برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری؛ مؤلفان: محمدپارسا نسب،  
حسن ذوالفقاری، محمد رضا سنگری؛ [برای] وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی  
مشخصات نشر: تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۱۵۰ ص. : مصور (رنگی)

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۱۰۲-۱ (چاپ نوزدهم)

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۴۹-۱۵۰

موضوع: ادبیات فارسی

شناسه افزوده: پارسا نسب، محمد، ۱۳۴۲-

شناسه افزوده: ذوالفقاری، حسن، ۱۳۴۵-

شناسه افزوده: سنگری، محمدرضا، ۱۳۳۳-

شناسه افزوده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

شناسه افزوده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

شناسه افزوده: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران

رده‌بندی دیویی: ۲۸۳/۸ ک ۳۷۳

شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۷۸۱۴۶

وزارت آموزش و پرورش  
سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

نام کتاب : زبان و ادبیات فارسی (عمومی) - ۲۸۳/۱

مؤلفان : محمد پارسا نسب، حسن ذوالفقاری و محمدرضا سنگری

آماده سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹ ، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶ ، کدپستی : ۱۵۸۴۷۳۵۹

وب سایت : [www.chap.sch.ir](http://www.chap.sch.ir)

مدیر امور فنی و چاپ : سید احمد حسینی

طراح جلد : طاهره حسن زاده

صفحه آرا : راحله زادفتح اله

حروفچین : سیده فاطمه محسنی، کبری اجابتی

مصحح : صمد اصولی هلان، علی نجمی

امور آماده‌سازی خیر : فاطمه پزشکی

امور فنی رایانه‌ای : حمید ثابت کلاچاهی، پیمان حبیب پور

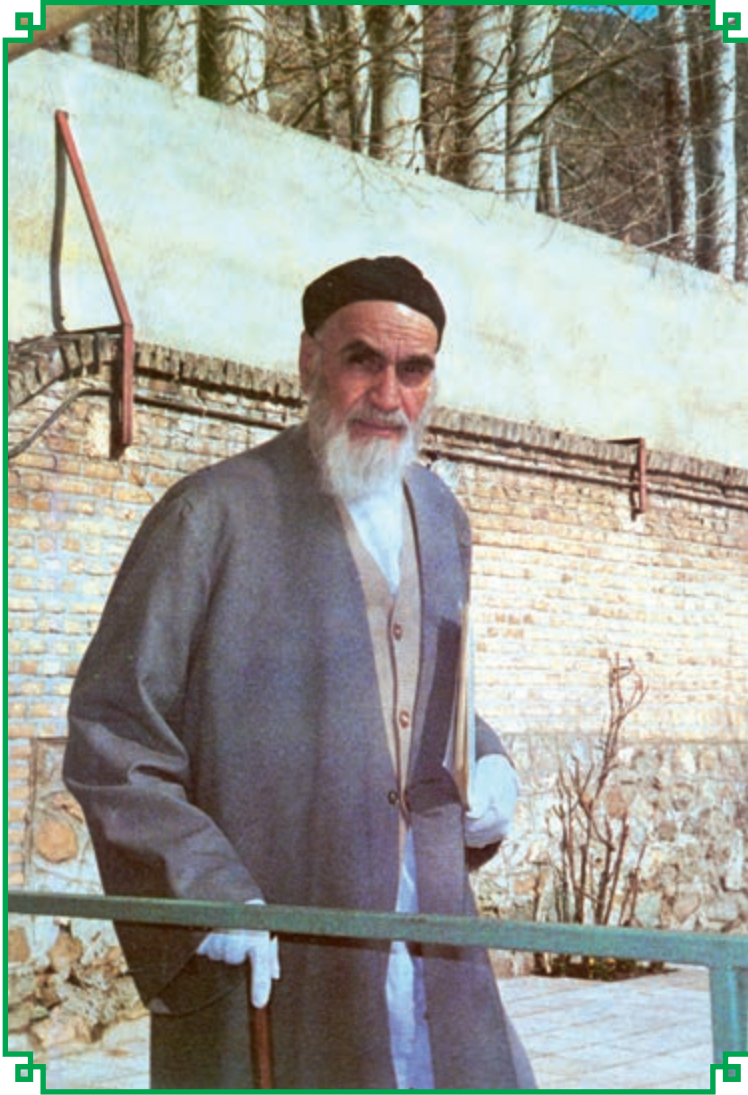
ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵ ، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰ ، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹

چاپخانه : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ بیستم ۱۳۹۳

حق چاپ محفوظ است.



اهمیت انتشارات، مثل اهمیت خون‌هایی است که در جبهه‌ها ریخته می‌شود و «مداد العلماء أفضل من دمائ الشهداء». دم‌ شهدا اگر چه بسیار ارزشمند و سازنده است، لکن قلم‌ها بیشتر می‌توانند سازنده باشند و اصولاً شهدا را قلم‌ها می‌سازند و قلم‌ها هستند که شهید پرورند.

امام خمینی رحمه الله علیه

## فهرست مطالب

### فصل اول: تحمیدیه و مناجات

#### درس اول

۲ نی نامه / مولانا

#### درس دوم

۶ مناجات / حکیم سنایی

۷ نیایش (صحیفه سجّادیه / ترجمه جواد فاضل)

### فصل دوم: ادبیات حماسی

۱۰ درآمدی بر ادبیات حماسی

#### درس سوم

۱۲ کاوه دادخواه / دکتر غلامحسین یوسفی

### فصل سوم: ادبیات غنایی

۲۳ درآمدی بر ادبیات غنایی

#### درس چهارم

۲۵ دریای کرانه ناپدید / رابعه

۲۶ من این همه نیستم

#### درس پنجم

۲۸ مناظره خسرو با فرهاد / نظامی گنجوی

#### درس ششم

۳۲ اکسیر عشق / سعدی شیرازی

- درس هفتم
- ۳۴ بهار عمر / حافظ شیرازی
- درس هشتم
- ۳۶ مجنون و عیب‌جو / وحشی بافقی
- درس نهم
- ۳۸ سپیده آشنا / محمدرضا حکیمی
- درس دهم
- ۴۲ قلب مادر / ایرج میرزا
- درس یازدهم
- ۴۵ کیش مهر / علامه طباطبایی
- ۴۸ سرود عشق / امام خمینی (ره)
- درس دوازدهم
- ۵۰ رباعی و دوبیتی دیروز / خیام، مولانا، باباطاهر
- ۵۱ رباعی و دوبیتی امروز / اقبال لاهوری، قیصر امین‌پور، حسن حسینی

### فصل چهارم: حسب حال / زندگی‌نامه

- ۵۴ درآمدی بر حسب حال / زندگی‌نامه
- درس سیزدهم
- ۵۶ چند حکایت از اسرارالتوحید / محمد منور
- درس چهاردهم
- ۵۹ بارقه‌های شعر فارسی / دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن

### فصل پنجم: ادبیات تعلیمی

- ۶۴ درآمدی بر ادبیات تعلیمی
- درس پانزدهم
- ۶۶ پرورده‌گویی / سعدی

### درس شانزدهم

۶۹

ذکر حسین بن منصور/ عطار نیشابوری

### درس هفدهم

۷۳

مست و هشیار/ پروین اعتصامی

## فصل ششم: توصیف و تصویرگری

۷۷

درآمدی بر توصیف و تصویرگری

### درس هجدهم

۷۹

گویی بَطّ سفید جامه به صابون زده است ... / منوچهری دامغانی

### درس نوزدهم

۸۱

دماوندیه / ملک الشعراى بهار

### درس بیستم

۸۵

شب کویر/ دکتر علی شریعتی

## فصل هفتم: ترجمه

۹۱

درآمدی بر ترجمه

### درس بیست و یکم

۹۴

جهاد (نهج البلاغه)/ دکتر سیدجعفر شهیدی

### درس بیست و دوم

۹۷

دیوان شرقی/ گوته

## فصل هشتم: ادبیات معاصر (شعر معاصر)

- ۱۰۱ درآمدی بر ادبیات معاصر  
درس بیست و سوم
- ۱۰۳ می تراود مهتاب / نیما یوشیج  
درس بیست و چهارم
- ۱۰۷ خوان هشتم / مهدی اخوان ثالث  
درس بیست و پنجم
- ۱۱۹ صدای پای آب / سهراب سپهری
- ۱۲۵ پیش از تو ... / سلمان هراتی

## فصل نهم: ادبیات داستانی

- ۱۲۸ درآمدی بر ادبیات داستانی  
درس بیست و ششم
- ۱۳۰ قصه عینکم / رسول پرویزی  
درس بیست و هفتم
- ۱۳۸ آخرین درس / آلفونس دوده
- ۱۴۴ مناجات / خواجه عبدالله انصاری
- ۱۴۵ فهرست و اژگان
- ۱۴۹ فهرست منابع و مأخذ

## مقدمه

ایران اسلامی همواره و در همه جا به فرهنگ و ادبیات دیرپا و بالنده‌اش شناخته شده است. این عنصر اصیل، ایران را پیوسته بر سر پا داشته و به حقیقت، آن را در برابر تهاجم فرهنگ‌های بیگانه بیمه کرده است.

شناخت روح اندیشه و احساس پیشینیان، آگاهی از سیر تکاملی و تجلیات آن‌ها در طول قرون، بی‌بردن به آداب و رسوم و اعتقادات مردم گذشته، به جوانان ما امکان می‌دهد تا آگاهانه، فرهنگ و تمدن آینده خود را بر اندیشه‌ها، احساسات و سنت‌های صحیح گذشته بنا نهند و مراتب ترقی و تعالی را یکی پس از دیگری زیر پای آورند.

در کتابی که با عنوان زبان و ادبیات فارسی فراروی شماس، کوشیده‌ایم ضمن توجه به فرهنگ و ادب پیشین این مرز و بوم، از پرداختن به زبان و ادبیات امروز باز نمانیم و سرچشمه‌های اندیشه و احساس امروزیان را در آثارشان جست و جو کنیم.

## الف) ساختار کتاب

۱- کتاب به نه فصل متنوع، تقسیم و در هر فصل بنیادی‌ترین مسائل ادبیات هم چون ادبیات حماسی، ادبیات غنایی، ادبیات تعلیمی، ادبیات داستانی، ادبیات معاصر و... مطرح شده است.

۲- چنان که گذشت، قصد بر این بوده است تا قدر و منزلت ادبیات معاصر، در برابر ادبیات کلاسیک شناسانده شود. به همین منظور، علاوه بر اختصاص دادن فصلی به این مقوله، در سراسر کتاب، به فراخور بحث، مصادیقی از شعر و نثر امروز در کنار نمونه‌های کهن ارائه شده است. این امر، هم مجال مقایسه سبک شناسانه سروده‌ها و نوشته‌ها را برای دانش‌آموزان فراهم می‌آورد و هم به آموزش تکمیلی زبان فارسی و شیوه‌های گوناگون نگارش، کمک می‌کند.

۳- در انتخاب نمونه‌ها، بر آن بوده‌ایم تا متونی را برگزینیم که علاوه بر زیبایی، پختگی و انسجام، مفاهیم بلند و ارزشمند انسانی و اخلاقی را نیز دربرداشته باشد.

۴- در ابتدای برخی از دروس، با اشاره‌ای گذرا به آثار و احوال صاحب اثر، نقد و تحلیل گونه‌ای از متن صورت گرفته که هر چند بیشتر جنبه معرفتی و شناسایی آثار دارد اما بعضاً ملاک و معیارهایی از نقد ادبی در اختیار خوانندگان می‌گذارد.

۵- بدون تردید، هدف و انتظار ما از ارائه هر اثر هنری (اعم از شعر و نثر)، علاوه بر بهره‌گیری و التذاذ ادبی، توانا ساختن دانش‌آموز در درک و فهم، تجزیه و تحلیل ساختاری و محتوایی آن نیز بوده است. برای رسیدن به این مقصود، در پایان هر درس نمونه‌هایی از پرسش‌های محتوایی و ساختاری آمده



است. پاسخ‌گویی دانش‌آموزان به این سؤالات و نظایر آنها – که توسط دبیران فرهیخته مطرح می‌شود – بیانگر درک صحیح متون و شناخت ساختار آنهاست.

۶- در این مجموعه تا سر حد امکان کوشش شده است، نقش اول به دبیران گرامی سپرده شود؛ مثلاً در شرح و توضیح متون، در بیشتر موارد، تنها اشاراتی اساسی و کلیدی ارائه گردیده و استنتاج و دریافت‌های مناسب‌نهایی از متن، به دبیران محترم واگذار شده است.

۷- واژه‌نامه الفبایی پایان کتاب، راهنمای معنی و مفهوم برخی لغات دشوار متن است که با علامت ستاره (\*) در درس مشخص شده‌اند.

۸- ویرایش املائی کتاب، بر مبنای آخرین مصوبات کمیسیون شیوه‌املائی فرهنگستان زبان و ادب فارسی است؛ برای مثال، در این شیوه‌جدید، «ها»ی علامت جمع و «تر» و «ترین» علامت صفت تفضیلی و عالی، جدا نوشته می‌شود. مجموعه این مصوبات، به تدریج در تمام کتب درسی اعمال خواهد شد.

## ب) نکاتی در مورد شیوه‌های مطلوب تدریس و ارزشیابی

میزان تأثیر هر درس، ارتباط ظریف و سنجیده‌ای با کیفیت ارائه آن در کلاس دارد که دبیران با تجربه و آگاه، هر یک به طریقی به این مطلوب دست می‌یابند. آن چه شایسته است در این جا در مقام تذکر آورده شود، تبیین روش‌هایی است که به مدد آنها بتوان متناسب با متن و ساعات درسی، بیش‌ترین و کامل‌ترین نتایج را به دست آورد.

۱- برای بهره‌گیری بیش‌تر ادبی از یک متن و درک بهتر آن، شایسته است هر نمونه (اعم از شعر و نثر)، ابتدا توسط دبیر یا دانش‌آموز، یک یا چندبار قرائت شود. این روش زمینه‌کافی برای درک کلیت اندیشه و احساس جاری در یک قطعه ادبی را فراهم می‌آورد و نیز، پاسخ‌گویی به پرسش‌ها را آسان‌تر می‌سازد. هر چند ممکن است مخاطب، مفهوم یک مصراع یا بیت یا عبارت آن را به خوبی درک نکند اما بدون تردید بر مجموعه اندیشه و احساس حاکم بر آن احاطه می‌یابد و از آن لذت کافی خواهد برد.

۲- جُستن و ارائه یک معنی و مفهوم مطلق برای پدیده‌های هنری – مثلاً غزل حافظ، سعدی، مولانا و... - کاری عبث و بی‌ثمر است. چرا که اساساً حوزه هنر – که شعر نیز از زیر مجموعه‌های آن است – حوزه استدلال منطقی و ریاضی وار نیست. از همین جاست که می‌گویند آثار و پدیده‌های هنری، از کثرت معنی، بی‌معنی هستند. پس شایسته است در تبیین و توضیح این گونه آثار، تسامح بیش‌تری لحاظ گردد. وظیفه ما آن است که ملاک و معیارهایی را در اختیار مخاطبان قرار دهیم تا به مدد همین ملاک‌ها، بتوانند به ساحت‌های هنری مختلف یک شعر یا نثر راه یابند و طعم گوارای معانی و مفاهیم متنوع آن را بجشند.

۳- تقسیم‌بندی دروس، براساس محتوای آن‌ها و آموخته‌های قبلی صورت گرفته است. لیکن دبیران ارجمند می‌توانند با استفاده از طرح درس مناسب، دروس را به دل‌خواه تقسیم‌بندی کنند؛ به شرط آن که ارتباط و انسجام آن‌ها حفظ شود. دبیران محترم، بی‌شک از ارائه‌ی ناتمام یک متن - مثلاً یک داستان یا یک شعر که لازم است در یک جلسه به پایان برسد - پرهیز خواهند نمود.

۴- شرکت دادن دانش‌پژوهان جوان در بحث‌های کلاسی و نظرخواهی از آنان و احیاناً واگذاری اداره‌ی برخی ساعات تدریس به آن‌ها و نیز قرائت روان و گیرای امروزی - به شرط مطالعه‌ی قبلی - توسط ایشان، مطلوب و مفید خواهد بود. حضور جدی و فعال دانش‌آموزان، علاوه بر این که میزان یادگیری آنان را افزایش می‌دهد می‌تواند ملاک خوبی نیز، برای تعیین نمره‌ی میان‌ترم دانش‌آموز باشد.

۵- بهره‌گیری از وسایل متنوع کمک‌آموزشی، در اداره‌ی بهتر کلاس و درک کامل‌تر متون، مفید و مطلوب است؛ مثلاً می‌توان برخی از اشعار کتاب را که همراه با موسیقی مناسب لوح فشرده «کتاب‌گو» اجرا شده است، در کلاس درس عرضه کرد. هم‌چنین می‌توان منابع و آثار مربوط به هر درس را به کلاس آورد و ضمن معرفی اجمالی آن‌ها، بر عمق آموزش و طراوت کلاس درس افزود.

۶- انتظار می‌رود که دبیران محترم از طرح مقولات جزئی و مباحث جنبی که با فهم دروس ارتباط مستقیم ندارند و باعث دور ماندن از اصل می‌شوند (هم‌چون ریشه‌شناسی لغات مهجور، مباحث غیرضروری دستوری و...) جز در موارد محدود - آن هم در چارچوب خودآزمایی‌های کتاب - صرف‌نظر فرمایند.

از کلیه دبیران و استادان گران‌قدری که با راهنمایی‌های خود بر غنای این کتاب افزودند، سپاس‌گزاری می‌شود.

دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

## \* توجه

۱- از ابتدای کتاب تا پایان درس ۱۴، به نوبت اول و از درس پانزدهم تا پایان کتاب به نوبت دوم مربوط است.

۲- این کتاب از سوی مؤلفان و کارشناسان و مدرّسان مراکز پیش‌دانشگاهی در سال ۱۳۹۰ بازنگری و اصلاح شده است.

۳- اشعار حفظی در متن درس با ستاره (\*) مشخص شده‌اند.